

leto v Slovenskem glasniku. — 20. Slovenska matica 1897. — 21. Izhajala je v reviji *Vijenac* od 2. februarja do 2. marca 1878. — 22. Karanfil s pjesnikova groba je bil v slovenščino preveden trikrat: 1878 (že v letu izida izvirnika, Janez Naglič), 1905 (Karel Ozvald) in 1965 (Alojz Bolhar). — 23. Glej opombe Franceta Koblarja v Kettejevem Zbranem delu I na str. 330 do 331. Romanca Na Blejskem otoku je izšla v Ljubljanskem zvonu 1896, str. 265 pod psevdonimom Mihael Mihajlov. — 24. Glej Murnova pisma v Zbranem delu II in opombe Dušana Pirjevca k njim prav tam. Murnova pesem Na Blejskem otoku je bila objavljena v LZ 1899, str. 172 pod psevdonimom Aleksandrov. — 25. Obravnavana Cankarjeva dela so izšla pri naslednjih založnikih: Novo življenje pri Slovenski matici, Volja in moč, Lepa Vida ter Milan in Milena pa pri Lavoslavu Schwentnerju, Cankarjevem glavnem založniku — 26. Objavljena je bila v Ljubljanskem zvonu 1911, str. 337 s polnim imenom kot vse nadaljnje Župančičeve. — 27.

Priobčena v isti reviji 1912, str. 2. — 28. Izšla v Literarni pratiki za l. 1914, str. 3. — 29. Objavljena v Slovanu 1914, str. 33. — 30. Ciklus Ljubenzke je izšel kot dodatek v knjigi *Med ostrnicami* pri Slovenski matici 1978, našo pesem glej na str. 86. — 31. Izšla je v zbirki *Zimzelen pod snegom* (1945) na str. 80. — 32. Joža Mahnič: Cankar, Župančič, Kesslerjeve in Bled. Planinski vestnik 1976, str. 321 sl. — 33. Isti: *Zgodovina slovenskega slovstva V. Obdobje moderne*. Slov. matica, Ljubljana 1964. Str. 205—207. — 34. Povest je izšla pri Zvezni tiskarni in knjigarni kot 2. zvezek *Splošne knjižnice*. — 35. Povest je najprej v nadaljevanjih izhajala v Slovincu 1930/31, nato pa jo je avtor ponatisnil v samozaložbi. — 36. Prvi del *Ógradi* je brez konca kot uvodna povest izhajal v *Domu in svetu* 1940, s koncem vred pa je bil objavljen v knjigi pri goriški Mohorjevi družbi 1951. Celotna povest je izšla pri celjski Mohorjevi družbi (*Mohorjeva knjižnica* št. 138) leta 1961, drugič pa prav tam (*Slovenske večernice* 134) lansko leto.

ZGODOVINA BLEJSKEGA TURIZMA OD ZAČETKOV DO LETA 1941

OLGA JANŠA-ZORN

DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Bled spada med zgodnja turistična jedra na Slovenskem. Njegovo idilično lepoto ob jezeru z otokom v sredini, s cerkvijo na otoku in gradom na strmi skali, z vencem gora v ozadju, z milim podnebjem in termalnimi vrelec, so opevali mnogi pesniki in opisovali razni pisci. Omenimo le Prešerna, ki slavi Bled v Krstu pri Savici, pa nemškega pesnika in politika grofa Auersperga — Anastasiusa Grüna, ki opeva Bled v pesmi *Veldes* in Miroslava Vilharja, ki nam je dal danes že ponarodelo pesem *Po jezeru itd.* O blejskih toplih vrelih nam poroča tudi že Valvasor. Sloviti, v Franciji, rojeni botanik, mineralog in kirurg Baltazar Hacquet, ki je več let bival pri nas, v svojem delu *Oryctographia carniolica*,¹ omenja, da je leta 1779 ob koncu marca preiskal blejska vrelca in ugotovil, da je jezerska voda imela tedaj 4⁰ R, oba vrelca pa 18,5⁰ R. Za lepote Bleda se je navdušil tudi angleški naravoslovec Sir Humphry Davy, ki je večkrat letoval v vasi Podkoren pri Kranjski gori in je Bled prvič obiskal leta 1818 in nato še dvakrat. Tudi zgodovinar in profesor na ljubljanskem liceju Franc Richter, sicer doma iz Šlezije, je v letih 1820 in 1821 v *Illyrisches Blatt* opozarjal na vrelce in na lepote

Bleda. Leta 1845 sta Bled obiskala dr. Henrik Costa in sin Etbin, takrat še gimnazijec. H. Costa je kmalu nato opisal Bled v svojih »Reiseerinnerungen aus Krain« (1848). Tako se torej v virih in literaturi omenja Bled že veliko prej, preden je sredi 19. stoletja zaslovel po Riklijevi zaslugi.

Bled je bil privlačen na eni strani zaradi svojih zdravilnih vrelec, na drugi strani in to celo prej pa kot romarski kraj. Valvasor omenja, da so romanja na otok posebno ob praznikih privabila mnogo ljudi s Kranjske, Koroške, Štajerske, Avstrije, Primorske in Furlanije, včasih se jih je nabralo po več tisoč.² Občudovali so lepo pokrajino in ponosni grad; njihovo pripovedovanje pa je vabilo nove romarje, največ preproste ljudi. Hacquet omenja pogoste nesreče, ki jih doživljajo potniki, ko se vozijo na otok; pravi, da je nekaj pred njegovim obiskom Bleda, utonilo kar deset ljudi. V glavnem se romarji na Bledu niso zadrževali dalj časa, posamezniki pa so prenočili v prostiji na otoku, mnogi so prenočevali tudi na prostem. Ohranjena inventarna knjiga vpisanih romarjev za čas od 1669—1721 kaže kar lepo število.³ Poleg romarjev je na Bled prihajala tudi gospoda, ki se je posluževala termalnih vrelec. Moralo je

biti kar precej takih gostov, ker Valvasor trdi, da so pri Blejskem jezeru bile toplice, ki jih je pokvaril in uničil grajski oskrbnik Weidmannsdorff s tem, da je dal po jarku vanje speljati vodo iz jezera; hotel je namreč preprečiti kopanje v njih, ker je včasih moral iz vljudnosti dobrim znancem kaj poslati v kopel ali jih počastiti in povabiti na blejski grad, a mu je kot varčnemu gospodarju to šlo težko izpod rok in od duše.⁴

Še večjo nevarnost za Bled so pomenili predlogi kasnejšega grajskega oskrbnika Ignaca Novaka, ki je v svoji gospodarski vnemi 1782 in ponovno 1787 predlagal, da bi jezero izsušili in s tem pridobili rodovitno polje ter ilovico z jezerskega dna za izdelovanje opeke. K sreči je kranjski deželni odbor ta predlog odklonil.⁵

Leta 1818 so oba vrelca na novo zajezili in ju 1822 pokrili s preprosto lopo. To je bila najbrž prva turistična zgradba na Bledu, če jo sploh lahko tako imenujemo. Da ne bi mrzli izviri shlajevali vode, so termalni vrelc obzidali in vodo speljali v bazen, kjer se je lahko kopalo 8 ljudi hkrati. Poleg tega sta bila zgrajena še dva bazena, večji za 12 oseb za moške in manjši za 4 osebe za ženske. Kopalnice so po prvotnem lastniku imenovali »Prešern«, po domače pa »Burjevce«.⁶

Ker je Bledu manjkala dobra prometna zveza, so k vrelcu sprva prihajali le ljudje iz bližnje okolice. Polagoma so se oglašali tudi posamezni gostje, ki so prišli občudovat pokrajino. V prvi polovici prejšnjega stoletja je bila na Bledu le ena gostilna »pri Petranu« in še ta je bila furmanska. Šele ko je bila zgrajena južna železnica (Dunaj—Ljubljana 1849 in Ljubljana—Trst 1857), so tudi na Bledu, podobno kot v drugih zdraviliških pričieli odpirati nove gostilne in hotele.⁷

Ob vrelcu je pričel graditi novo stavbo »Louisenbad« (današnje Toplice) poštni ravnatelj Hoffmann leta 1850. Preko njegove vdove je ta objekt kasneje prešel na J. Luckmanna iz Ljubljane. Leta 1953 je bila zgrajena nova večja gostilna »pri Mallnerju« (danes Park hotel), medtem ko je bila nad vrelci dograjena solidnejša kopalniška zgradba »Badehaus«.⁸

Po železnici so gostje pripotovali do Ljubljane, od tod so pa morali s kočijo do Bleda. Eno takih potovanj opisuje dr. Bleiweis v Novicah 1850 takole: »Od lani se ni tukaj še nič spremenilo — kraj je še zmiraj lep, da ga ni nikjer lepšega; ljudje so prijazni in narodski duh se še vedno živo glasi v veseli družbi — ali tudi ceste in pota so še zmiraj tako gerde, kakor so bile, ali še gerji; pred Mlinam smo jo komaj iz blata izvozili.« Tudi sicer je ta opis zanimiv, saj omenja, da so toplice »v slabim starim stanu in čakajo rešnika«. Gle-

de načrtov ravnatelja kranjskih pošt Hoffmanna, ki naj bi pričel z zidavo toplic, pa pravi, »naj nikar ne odlaša tega prepotrebnege zidanja, s katerim bo imenitnost Bleda zlo povikšal, pa tudi sam sebi v škodo ne zidal. Če Blejci svoj dobiček zapopadejo, bojo pripomogli, de se njih toplice kmalu na noge spravijo, ktere bojo temu kraju vsako leto več gostov in denarjev pridobile.«

Tako je torej menil o Bledu dr. Bleiweis še pred Riklijevim prihodom. Poleg tega omenja, kaj vse mu je glede Bleda naročil slavni dunajski zdravnik dr. Gruber, ki je 1850. leta obiskal Bled. Tedaj je Gruber baje izjavil: »Kranjci še ne veste, kaj še zna iz Bleda biti, ki imenitni Išel, kamor vsako leto sile veliko premožne gospode zahaja, v lepoti in zdravim prijetnim zraku še prekosi. Pa začeti se mora popravljati, da bo vse čedno in pripravno. Zdej je čas nastopil, de je med bogatimi šega, bolj hladne koplje obiskovati in Blejske z Blejskim jezeram so kakor nalašč zato. Po železnici ni daleč v Bled. Kmalu se bo začelo od Bleda po svetu govoriti, in veliko denarja se bo nosilo gori«. Sicer pa je po Bleiweisovem poročilu Gruber predlagal: 1. naj pride strokovnjak — kemik na Bled in preišče zdravilno moč vrelcev, 2. naj Hoffmann zgradi primerno poslopje za toplice, 3. naj Mallner in Majer napravita na jezeru »dostojne koplje«, 4. gostom je zelo neprejetno, ker se morajo že več tednov naprej napovedati, zato je treba pospešiti gradnjo hiš, 5. zgraditi pošteno cesto in 6. skrbeti za pripravne vozove, ki bi poleti in jeseni prevažali ljudi.⁹ Kljub kritiki pa iz pisanja Novic lahko sklepamo, da je leta 1850 vendarle bilo precej gostov na Bledu, saj je Bleiweis še oktobra srečal tam znanca z Dunaja, omenja pa, da so drugi gostje v glavnem že odšli. Za leto 1852 prinašajo Novice podatek, da je bilo toliko gostov kot že več let ne, največ Tržačanov.¹⁰

Da je zanimanje za Bled res naraščalo, nam dokazuje odločitev gostilničarja Mallnerja, ki je leta 1851 dal po Goldensteinovi podobi tiskati v Pragi slike Bleda.¹¹ Poročila iz leta 1854 pa že navajajo, da je polno gostov od blizu in daleč, in sicer Slovanov, Italijanov, Angležev in Nemcev.¹²

Ne dvomno pa je velik mednarodni sloves Bledu pridobil šele Švicar Arnold Rikli, ki je leta 1852 po bolezni prišel na oddih na Bled. O Bledu kot zdravilišču in o Riklijevem načinu zdravljenja je že obširno pisal dr. Peter Borisov,¹³ zato bom to nekoliko krajše obdelala.

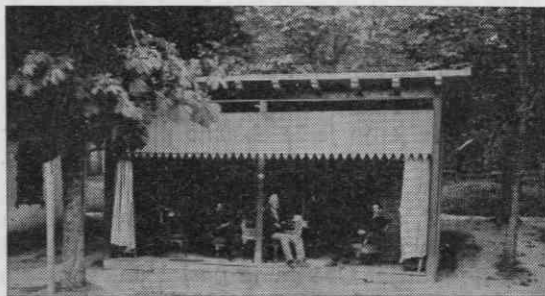
A. Rikli, rojen 1823, je bil sin švicarskega tovarnarja in se je kot mladenič navduševal za hidropatijo. Oče ga je poslal na Koroško, da bi tam ustanovil barvarno. To mu je sicer uspelo, vendar se je bolj kot za barvarno za-

nimal za naravne metode zdravljenja, ki jih je preizkusil tudi na sebi. Že 1854 je ustanovil na Bledu »Curbadehaus« tj. Naravni zdravilni zavod, ter uvedel atmosfersko zdravljenje, ki je obstajalo iz uporabe svetlobnih in sončnih kopeli in bivanja v zračnih utah.¹⁴ Leta 1855 se je Rikli stalno naselil na Bledu. Uvedel je istočasno, če ne že prej kot župnik iz Wörishofna na Bavarskem, Sebastian Kneipp, za takratne čase senzacionalno zdravljenje z uporabo mrzle vode, že omenjenih zračnih in sončnih kopeli, dietne hrane in gibanja v naravi. V letih 1859—1892 je Rikli zgradil podobne zavode tudi v Trstu, Firencah in v bližini Merana.¹⁵

Na Bledu je Rikli preživel celih petdeset let. Da bi populariziral svoj način zdravljenja, je tudi sam veliko pisal in izdajal prospekte in brošure, največkrat v samozaložbi.¹⁶

Med hoteloma Mallner in Louisenbad je Rikli postavil zdravilišče »Mallnerbrunn«. Tu je bilo na veliko izpisano geslo »Wasser thut's freilich (Rausse) — höher jedoch steht die Luft, am höchsten das Licht (Rikli)«¹⁷ — geslo, ki se pojavlja tudi kot moto v posameznih Riklijevih delih. Zdravilišče Mallnerbrunn je bilo zgrajeno ob treh mrzlih vrelih blizu današnjega Kazina v švicarskem alpskem slogu iz lesa. V pritličju velike kopališke dvorane so bili trije bazeni, ki so imeli v vodi klopi za nožne kopeli, velikost bazena pa je dovoljevala tudi plavalne gibe. Ob bazenih so bile štiri kadi za polovične kopeli. V zadnjem delu dvorane so bile še postelje za parne kopeli. Med posteljami in kadmi je bilo prostora za 12 oseb, ki so se lahko kopale sede. Potem je bil tu še poseben prostor s prhami. Nad to dvorano je bila skupna spalnica za moške z 12 posteljami, pred njo pa galerija za sončenje.¹⁸

Posebnost je bila Riklijeva kolonija zračnih ut. Blizu današnjega kopališča vzdolž obale je stalo 34 hišic, obrnjenih proti jezeru. Bile so brez sprednje stene, odprtino je zapirala le tanka zavesa, namenjene so bile dveh osebama in prirejene za t. i. atmosferske kure. Na Straži je bil »Riklikum« — park za svetlobne kopeli, namenjen srednje krepkim

Riklijeva zračna hišica na Bledu, sivolasi mož je Arnold Rikli

moškim, park »Arnoldshöhe« je bil namenjen šibkim pacientom, najšibkejši so uporabljali »Rolandsheim«. Ženske so imele svoje posebne parke za svetlobno kopel.

Rikli je zdravil najrazličnejše bolezni (migreno, nervozo, protin, debelost ipd.), vendar je odklanjal duševne bolnike in bolnike z akutnimi nalezljivimi boleznimi. Še pred prihodom so mu morali bolniki poslati natančen opis bolezni.¹⁹

Celodnevna kura v Riklijevem zdravilišču je imela tako podobo: Predpisano je bilo zgodnje vstajanje, poleti že ob štirih zaradi svetlobnih kopeli. Zajtrk je bil med 7. in pol 9. uro. Rikli je priporočal ta zajtrk kar v svetlobni kopeli. Zajtrk je vseboval kruh iz debele moke (Schrotbrot) ali domač kruh (Hausbrot), pol litra mleka (kislega ali sladkega, mrzlega ali toplega) ter 5 dkg medu. Namesto mleka je bil možen kavin nadomestek in 5 dkg sladkorja.

Posamezniki so imeli lahko drugačen zajtrk (čokolado, kakav, čaj, maslo, sadni sok), če je zdravnik to posebej predpisal, vendar je bilo tak zajtrk treba posebej plačati. V lahki obleki ali kopalkah so pacienti ostajali v svetlobnem parku do 10. ure. Svetlobnim kopolim je sledilo enourno dopoldansko sončenje, nato pa ohlajevalno kopanje. Potem je bila na programu hoja, da bi se telo ponovno ogrelo. Med 12. in 14. uro je bil drugi zajtrk, ki ga je vsak zaužil po ogrevalni promenadi. Da pa ne bi šli s polnim želodcem na ponovno svetlobno kopel, je Rikli priporočal, naj se ne najejo do sitega. Ta zajtrk je bil prav tako sestavljen iz kruha in mleka. Namesto mleka je gost lahko vzel kompot ali juho.

Med 14. in 17. uro so bili zaposleni s popoldanskimi zračnimi in sončnimi kopolimi ter ponovnimi vodnimi kopolimi, ki so jih prav tako zaključili z daljšo hojo. Šele ob 18. uri je bilo pravo kosilo, razen ob nedeljah in praznikih, ko je bilo že ob 14. uri. Kosilo je bilo vegetarijansko. Rikli se v zvezi s prehrano večkrat pritožuje nad Kranjci, češ da ne poznajo nobene vrtno kulture in je zato treba sadje, zelenjavo, pa celo jajca in meso z velikimi stroški dovažati na Bled. Po glavnem kosilu je bila ob lepem vremenu organizirana vožnja s čolni po jezeru. Ob 21. uri je moral biti mir, Rikli je gostom priporočal zgodnje spanje in zgodnje vstajanje.²⁰

Tudi zdravniško službo je dolga leta vodil Rikli sam, in sicer v svojem stanovanju vsak dan od 9.—11. ure in popoldan od 14.—16. ure, sicer pa v zdravilišču.²¹ Kasneje je v zdravilišču deloval poleg Riklija še po en zdravnik.

Zaradi cene je bilo Riklijevo zdravljenje dostopno le premožnejšim, kajti enomesečna kura je stala 105 goldinarjev, všteti je bil

zdravniški pregled, zdravljenje in dietna vegetarijanska hrana. Le slabotnejši so smeli izjemoma uživati meso, ki pa so ga posebej plačali.²²

Na Bledu je imel Rikli tudi posnemalce. Domačin Vovk je v začetku tega stoletja prav tako zgradil zračne hišice. Svoje bivanje pri Vovku leta 1913 je zanimivo popisal češki literarni teoretik in profesor Karlove univerze v Pragi F. X. Šalda, čigar korespondenca je bila objavljena leta 1970.²³ Šalda omenja številne vile in hotele ob jezeru in pravi: »Riklijevci hodijo v sandalih in gologlavi: zde se kakor lutke, nabite z elektriko. Vse se vidi kot v opereti in človek ne verjame, da je tu kdo zares bolan. — Bil sem pri Vovku, vse sem si ogledal in se tam tudi kopal. To leži nekoliko na hribu, kopalnice so majhne, v vsem je samo pet kadi... Tam so take ute kot pri Rikliju, tri stene so lesene, namesto četrte je zavesa. Taka lesena uta ima tu dve postelji, divan in dve omari, vse skupaj za dvoje ljudi — za gospo in gospoda — stane pa 5 kron na dan. Na podstrešju ene izmed ut so ptiči in ti žvrgolijo vso noč; na to gosta vljudno opozorijo, da se ne bi potem pritoževal... Za vegetarijansko hrano plačaš na dan 3 krone, 60 vinarjev in za kopeli (sončne, zračne, vodne) 15 kron na teden. Bivanje pri Vovku stane na dan 11 kron brez napitnine. Zdravnik je Slovenec in plačati ga moraš vsakič, ko ga vprašaš za svet.«

V pismu 30. junija 1913 pa piše Šalda, da se je kopal tudi v jezeru, »njegova voda te prav posebno osveži«. Omenja, da je pri Vovku okrog 30 gostov, med njimi ni nobenega Čeha, so pa Italijani, Nemci in trije Poljaki.

Sprva je torej Bled slovel predvsem kot zdravilišče, že nekako po letu 1870 pa je pričelo prihajati vedno več gostov, ki jim ni do Riklijevega zdravljenja, temveč hočejo predvsem preživeti počitnice v lepem in zdravem okolju. Pričele so rasti vile in hoteli. K hitrejšemu razvoju Bleda sta brez dvoma prispevali tudi obe železnici, gorenjska (Ljubljana—Trbiž), zgrajena 1870, in bohinjsko-turška, zgrajena 1906. S prvo je Bled dobil postajo v Lescah, kjer so se ustavljali tudi brzo vlakci, z drugo pa postajo ob jezeru. Tako je dobil Bled povezavo s Koroško, Salzburgom, srednjo Evropo sploh, pa tudi s Primorsko in Trstom. V 80. letih je zveza z Ljubljano z vlakom bila dnevno štirikrat, s Trbižem pa trikrat.

Leta 1879 so osnovali na Bledu poseben »Olepševalni komite«, ki je uredil cesto okoli jezera, leta 1886 je bila ustanovljena Zdraviliška komisija, 1894 pa Društvo za povzdigo tujskega prometa na Bledu. Zdraviliška komisija je med sezono izdajala vsak teden v slovenskem in nemškem jeziku svoj list z

imeni vseh gostov, ki so se mudili na Bledu, tako da je mogoče že od leta 1887 dalje ugotoviti obseg turističnega prometa na Bledu.²⁴

V glavni sezoni od 1. julija do 15. septembra je vsak dan igral glasbeni orkester z Dunaja,²⁵ Zdraviliška komisija pa je pobirala poseben prispevek za glasbo.

Že v 19. stoletju so Bled obiskovali razni visoki aristokrati, pripadniki dvora in diplomati. Že 1807. leta je bil tu nadvojvoda Janez, 1821 po ljubljanskem kongresu pa knez Metternich s sekretarjem Gentzom, 1831 pesnik F. v. Hermannstahl, 1835 saški kralj idr.²⁶ Celo cesar Franc Jožef je leta 1883 preživel nekaj dni na Bledu. Tu je imel svojo vilo knez Windischgrätz.

V drugi polovici 19. stoletja se je podoba Bleda močno spremenila. Ime Bled se pojavi razmeroma pozno. Okrog jezera je bilo prvotno pet vasi: Grad, Zagorica, Želeče, Mlino, Rečica, ki so se kasneje zlile v eno naselje. Skromne hiše so izginile, prerasle so jih vile, hoteli, parki. Že leta 1876 omenja Baedeker²⁷ v svojem vodniku, da je Bled zelo obiskano kopališče in letovišče s hoteli Mallner in Luisenbad ob jezeru ter večjo gostilno Petran (Erzherzog Sigmund) ob južni obali jezera, v vasi pet minut od jezera pa omenja še dvoje gostišč. Ob koncu 70. let navaja Radics²⁸ poleg treh hotelov, dve gostilni s prenočišči — ena od teh je bila ob dovozni cesti na Bled,

Curliste von Veldes				
Nr. II, 1887.				
Nummern Zahl	Name und Charakter	Wohnung	Personen zahl.	
1	Herr <i>Oskar Hapt, Kette von und zu Haidegg, k. k. Oberst,</i> mit Gemahlin und Sohn, Laibach	Maria Peterelj	3	
2	<i>Alexander Brecher u. Haidberg, Kofar,</i>	Schloss Veldes	1	
3	<i>Jeremias Brandauer, Trieste,</i>	Johann Gauthaus	1	
4	<i>Josef von Albe, Lehrer, mit Frau, Wien</i>		1	
5	<i>Dominik Kowand, Agram</i>		1	
6	<i>Adolf Tscheltz mit Frau und Sohn, Triest</i>	Hotel Mallner	3	
7	<i>Carl Fels, Buchhalter, Wien</i>		1	
8	<i>Victor Fels, Beamter, Wien</i>		1	
9	<i>Josef Fischlauer, Professor, mit Gemahlin, Budapest</i>	Gauthaus Weator	2	
10	<i>Franz Farnow, in Triest, Privat, mit Tochter, Laibach</i>	Louisenbad	1	
11	Herr <i>Carl von Bismarck, Privat, mit Gemahlin und drei Kin- dern, Laibach</i>	Pfarrhof Veldes	3	
12	<i>Franz Tscheltz, Witwe, mit Sohn, Laibach</i>	Anton Zetta	2	
13	Herr <i>Anton Gassner mit Familie, Fiume</i>	Gauthaus Petzencl	1	
14	<i>Franz Avoninger mit Gemahlin und Sohn, Laibach</i>	Ant. Petzencl	3	
15	<i>Josef Harz, Expeditur, mit Gemahlin, Leoben</i>	Veldes Nr. 28	2	
16	<i>Wladimir Monck, Postbote, mit Familie, Veldes</i>	Hotel Gauthaus	4	
17	<i>Carl Wotter, Fabrikbesitzer, Graz</i>	Hotel Mallner	1	
18	<i>F. H. Hirsch mit Familie, Veldes</i>		1	
19	<i>Alwin, Tischler, Potsdam, Berlin</i>		1	
20	<i>Ludwig Herrsch, Holzarbeiter, Kautschuk, Leoben</i>	Rikli	1	
21	<i>Karl Herrsch, Kaufmann, mit Tochter, Budapest</i>	Anton Nr. 1	1	
22	Herr <i>Anton Herrsch, Musiklehrer, Ungarn</i>	Louisenbad	1	
23	<i>Dr. Carl Herrsch, Musiklehrer, Ungarn</i>		1	
24	<i>Dr. Ferdinand Herrsch, mit Frau, Wien</i>		1	
25	<i>Dr. V. Hoffmann, Kaiser, deutscher Consul, Fiume</i>		1	
26	<i>Dr. V. Hoffmann, Kaiser, k. k. Konsul, Obf. u. H., Ungarn</i>		1	
27	<i>Adolf Brecher, Kaufmann, Wien</i>	Hotel Mallner	1	
28	Herr <i>Wanda Hermann Gauthaus mit drei Töchtern, Galien</i>	Louisenbad	4	
29	Herr <i>Wladimir Hladik, Musiklehrer, mit Sohn, Wien</i>	Edel	1	
30	<i>Luise Bismarck, Privat, mit Sohn, Laibach</i>	Pfarrhof Veldes	2	
31	<i>Arthur Kowand, Assessor, Reichenau</i>	Villa Mahr	1	
32	<i>Dr. Richard Hahn, k. k. Regimentsarzt, mit Gemahlin, Prag</i>	Hotel Mallner	1	
33	<i>Hans Gortner, Concertmeister, Laibach</i>	Villa Schall	1	
34	<i>Richard Bruch, Redacteur der "Wiener allg. Zeitung", Wien</i>	Johann Gauthaus	1	
35	<i>Ed. Kutschera mit Gemahlin, Triest</i>		1	
36	<i>August Adelgünz, Weinhändler, mit Frau, Graz</i>		2	
37	<i>Alexander Lantner, osterr. Bohinj</i>		1	
38	<i>Johann Pöschel, Buchhalter, Seefeld, Tyrol</i>		1	
39	<i>Carl Rieger, Advocat, mit Gemahlin und Kind, Innsbruck</i>		1	
40	<i>Dr. Josef Hapke, k. k. Professor, Marburg</i>	Erzherzog Sigmund	1	
41	<i>Max Rostka, Baupolier, mit Sohn und Gemahlin, Wien</i>		1	
42	<i>Johann Lohrer, Wien</i>	Villa Tomasek	1	
43	<i>Richard Kaiser, jun., Stadensoldat</i>	Villa Foss	1	
44				
45				85

Seznam blejskih gostov, ki ga je vodila in objavljala Zdraviliška komisija na Bledu od leta 1887 dalje

6. Woche. **Musik-Tagesordnung** vom 5. August bis 11. August
des Curortes Veldes. Saison 1888.

Tage	Heide		Petran		Louisenbad		Mallner	
	Vormittag	Nachmittag	Vormittag	Nachmittag	Vormittag	Nachmittag	Vormittag	Nachmittag
Sonntag		4-½6						
Montag			10-12			4-½6		
Dienstag	10-12							4-½6
Mittwoch				4-½6	10-12			
Freitag		4-½6	10-12					
Samstag						4-½6	10-12	

Bei ungünstiger Witterung spielt die Musik während der Speisestunde mittags und abends in den angeführten Localitäten.

Die Curvorstehung.

Razpored glasbenih prireditev leta 1888

tj. Jekler (danes Jelovica) ter še tri gostilne v vasi (Verderber, Martinovec in »Zum Bienstock« — Pri čebeljem panju). Potem je bilo tu še Riklijevo zdravilišče z že omenjenimi hišicami, dalje je bilo mogoče prenočevati v prostiji na otoku, v župnišču ob blejski cerkvi in v posameznih hišah pa tudi na gradu.

Ves čas je po zmogljivosti največji hotel Luisenbad — Luizina kopel (Toplice), ki je večkrat menjal lastnike, med drugim je bil last ljubljanskega trgovca Luckmanna, okrog leta 1875 ga je kupil grof Camilo Aichelberg, ob koncu 80. let pa pride v posest družine Valtrini. V času Valtrinijevega lastništva omenja Schweiger-Lerchenfeld, da je v čitalnici na gled veliko raznih dragocenosti iz Perzije, Sirije itd. kot preproge, intarzija, bojne sekire, vaze. K hotelu je spadala depandansa »Schweizerhof«.²⁹

Termalno kopalnišče je imelo vodo s temperaturo 23° C. Sezona je trajala od 1. maja do konca oktobra. Tu so zdravili slabokrvnost,

infekcijske bolezni, živce, revmatizem in protin.³⁰

Na zelo lepem mestu je bil hotel Mallner (Park), ki je z verando, zgrajeno prav do jezera, z velikimi senčnimi vrtovi in organiziranim lovom in ribolovom za goste, omogočal prav prijetno bivanje.

Že v 70., zlasti pa v 80. letih se omenjajo razne vile, katerih lastniki so bili baron Zois, grof Aichelberg, Pongratz, baron Lazarini, Skalé, Souvan, Tönnies, dr. Mosche, Rittmeyer.³¹

Leta 1889 omenja Schweiger-Lerchenfeld celo vrsto vil, ki jih je za njegovo knjigo Veldes, eine Idylle aus den Julischen Alpen, upodobil slikar Ladislav Beneš (Benesch). To so vile: Skale, Hudovernik, Pongratz, Mayer, Fichtenau, Mosche, Souvan, Zora (prej Rittmeyer), Muhr, Murnik, Edelweis. Potem je tu že omenjeni gradič knezov Windischgrätz. Izmed teh objektov nekateri še danes služijo svojemu namenu.³²

Luisenbad (Luizina) kopel, kasneje Toplice) iz knjige Peter v. Radics: Führer durch Krain (1885)

Hotel Mallner po Beneschevi ilustraciji v knjigi A. Schweiger-Lerchenfeld: Veldes, eine Idylle aus den Julischen Alpen (1889)

Na pobudo grofa Camila Aichelberga, dr. Moscheja iz Ljubljane in nekaterih drugih je bil leta 1891 tiskan letak, ki je pozival javnost na zbiralno akcijo za gradnjo novega zdraviliškega parka.³³ Z nabranimi prispevki so leta 1896 zgradili »Curhaus«, ki je bil leta 1955 porušen. Leta 1899 pa so na kraju, kjer je danes Kazino, odprli novo kopališče »Kuhrbadehaus«. Ker je bil Bled razmeroma drago letovišče, zanj pa je vladalo veliko zanimanje tudi med srednjimi sloji, so pričeli sobe oddajati tudi kmečki posestniki.

Pred prvo svetovno vojno je bilo na Bledu šest hotelov: Park-Mallner, Luisina kopel (1922 preurejen v hotel Toplice), Petran, Steidl in blizu železniške postaje Bled - jezero še Triglav in Evropa. Poleg tega je bilo 12 gostiln, nekaj vil in privatnikov. Skupno je bilo na razpolago nad 400 sob, oziroma okrog 1100 postelj.

Ob jezerski obali so zgradili Grajsko kopališče na prostem in leta 1910 je obiskalo Bled že nad 7000 gostov, naslednje leto pa je bilo sploh rekordno za čas pred prvo svetovno vojno, saj se je močno približalo številki 8000.³⁴ Računajo, da je poleg tega Bled obiskalo vsako leto še okrog 6000 izletnikov.

Leta 1896 so zgradili steze in mostove skozi Vintgar in izleti tja so postali zelo priljubljeni.

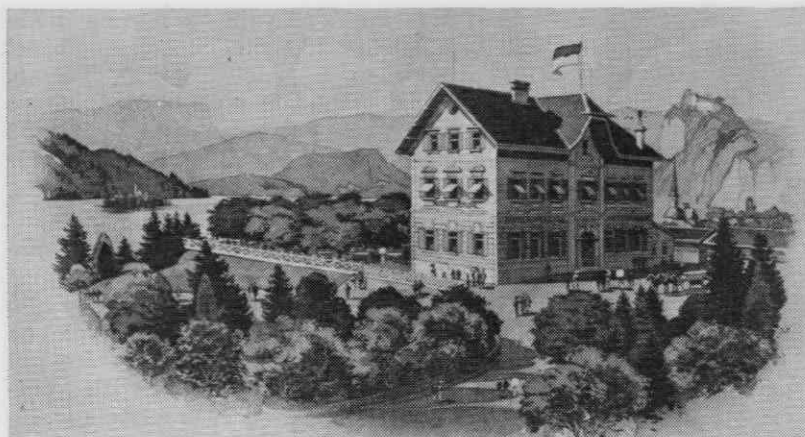
Največ gostov je prihajalo v poletnih mesecih, vendar se je vedno bolj uveljavljal tudi zimski turizem, pa tudi spomladi in jeseni obiskovalcev ni manjkalo. Prihajali so ljudje različnih narodnosti, nekateri so tu ostajali po nekaj tednov. Poleg Slovencev (prevladujejo bogati meščani in višji uradniki), Hrvatov (zlasti iz Zagreba) in Srbov, je bilo vsako leto precej Nemcev in Čehov. Prihajali so celo Rusi, Francozi, Italijani in Američani, seveda ni manjkalo Angležev.

Število Angležev je posebno naraslo po letu 1907, kar je brez dvoma zaslug angleških časnikarjev, ki so to leto obiskali Bled in potem doma napravili primerno reklamo.

Sami turistični delavci z blejskim turizmom niso bili čisto zadovoljni, zavedali so se, da še

OBISK BLEDA V LETIH 1881—1913

Leto	Število gostov	Pod 7 dni	Nad 6 dni	Število strank	Število strank v %			
					iz Kranjske	iz Avstro-Ogrske	iz Evrope	iz sveta
Povprečje 1881—1890	1138	522	616	608	11,10	71,39	17,51	—
Povprečje 1891—1900	1567	786	781	907	16,00	69,6	18,9	0,6
1901	2294	1265	1029	1439	12,00	75,00	14,7	0,2
1902	2485	1228	1257	1490	14,1	72,00	12,9	0,8
1903	2833	1400	1433	1590	12,5	66,2	20,5	0,6
1904	2888	1099	1789	1806	11,8	64,5	23,3	0,5
1905	2937	1560	1377	1696	13,2	66,1	20,00	0,2
1906	3500	2089	1411	1910	11,6	79,6	7,6	1,1
1907	4006	1350	2656	2436	9,8	79,3	6,5	0,2
1908	4632	3278	1354	2579	11,6	74,0	12,1	0,2
1909	6291	1950	4341	3616	4,1	76,6	16,4	2,6
1910	7016	2780	4536	3907	4,0	81,4	12,5	1,8
1911	7778	5346	2432	4243	4,0	80,2	13,8	2,0
1912	5775	3818	1957	3711	2,9	80,4	15,8	0,8
1913	5913	ni podatkov						

Hotel Jekler (kasneje Jelovica) po razglednici pred prvo svetovno vojno

marsikaj manjka, tuji gostje so bili precej zahtevni itd.

Življenje letoviščarjev na Bledu v poletni sezoni okrog leta 1900 je v svoji povesti »Na Bledu« opisal Rado Murnik.³⁶

Že leta 1903 je Bled dobil na veliki mednarodni razstavi zdraviliških krajev na Dunaju zlato medaljo, leta 1906 pa so ga uradno prišteli med najpomembnejše turistične kraje cesarske Avstrije.³⁷

Ko je Rikli 1906 umrl, je blejsko zdravilišče prevzel njegov sin, vendar je v nekaj letih skoraj zamrlo. Po prvi svetovni vojni je bilo opuščeno, stavbe pa delno preurejene v druge namene.

Ob prelomu stoletja je Bled pričel izgubljati svoj značaj termalnega zdravilišča (to se sicer opaža že tudi prej) in je vedno bolj postal tipično letovišče. Vedno več gostov je prihajalo na oddih in kopanje v jezeru in ne toliko zaradi zdravljenja. Pa tudi otok je bil še vedno precej obiskan.

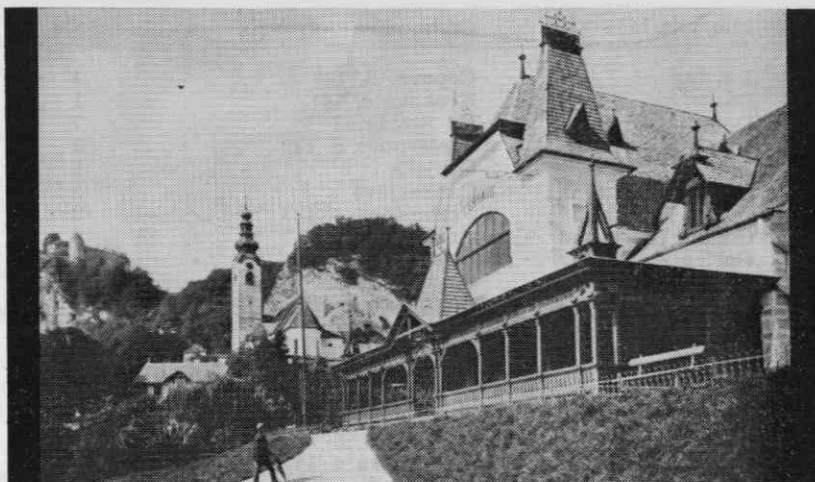
BLEJSKI TURIZEM MED OBEMA VOJNAMA

Mnogo tujcev, ki so še julija 1914 bili na Bledu, je že ob prvih znakih vojne napovedi zapustilo Bled. Ko se je leta 1915 pričela še vojna z Italijo v neposredni bližini gorenjskih letovišč, so ta popolnoma onemela. Hotele so spreminjali v bolnišnice, vile pa v vojna skladišča. Propadle so turistične naprave v Vintgarju in drugod. Ob koncu vojne so bili blejski turistični objekti močno poškodovani, zato je Deželna zveza za tujski promet dala blejskemu tujskoprometnemu društvu 2000 K za administrativne stroške, prav toliko za popravilo Zdraviliškega doma, 1000 K za ureditev parka na Straži in poti na razgledišče Osojnico. Po nadaljnjih pogajanjih je dala Zveza Bledu še nekaj 10.000 K.³⁸ Res so kmalu popravili Zdraviliški dom, ki je bil med vojno bolnišnica, razširili so Ljubljansko cesto, popravili pristanišče, uredili pot na Osojnico.

Na novo oživljeno Društvo za tujski promet na Bledu je pričelo širiti reklamo za blejski turizem, vendar je kazalo, da bo Bled v letu 1919 ostal prazen. S pomočjo Jugoslovanske generalnega komisariata za tujski promet in turistiko so organizirali propagando na Hrvaškem in v Srbiji in tako je bil leta 1919 Bled poln jugoslovanskih gostov iz Zagreba, Beograda, Sarajeva, Subotice in blejsko turistično društvo je bilo celo prisiljeno poslati komisariatu v Ljubljano brzojavko naslednje vsebine: »Ustavite dotok tujcev!«³⁹ Kmalu uvedejo tudi nedeljske izletniške vlake s 25 % popustom, avtomobilske vožnje med Lescami

Vila Muhr pred letom 1889 (zgorela je pred vojno, stala pa je blizu Prešernovega spomenika pod cerkvijo)

Zdraviliški dom (Curhaus),
zgrajen 1896, porušen 1955

in Bledom in druge ugodnosti. Seveda je Bled po prvi svetovni vojni izgubil nekdanjo tradicionalno publiko tj. Nemce in Madžare, zato pa je bilo več jugoslovanskih gostov.

Tudi v naslednjih letih je bil Bled v poletnih sezonah polno zaseden. K temu je veliko pripomoglo dejstvo, da je imel kralj Aleksander od 1922. leta dalje v gradu Suvobor (nekdanji Windischgrätzev dvorec) svojo letno rezidenco. Dvoru je sledil diplomatski zbor, tako so bila na Bledu pogosto srečanja zastopnikov raznih držav npr. Male antante, leta 1938 je bila tu konferenca AGOT (Mednarodne zveze potovalnih agencij).⁴⁰ Tako se je na Bledu že zgodaj razvil kongresni turizem.

Med obema vojnoma je veljal Bled za najbolj mondano letovišče v Sloveniji, če ne celo v Jugoslaviji. V letih 1929 do 1932 so zgradili nekaj novih reprezentančnih hotelov, stare pa so obnovili. Že leta 1922 so popolnoma prenovili nekdanji Louisenbad, sedaj hotel Toplice. Podjetna lastnica je poleg njega dala zgraditi prvo kavarno, ki je postala središče letoviškega vrenja.⁴¹ Posebna privlačnost je bila v slo-

gu rimskih term zgrajena termalna kopel, ki je omogočala kopanje ob vsakem vremenu. Vrelec je imel temperaturo 23° C. Toplice so imele svojo plažo, paviljon Annexe, zadaj pa sta zrasla še Belvedere in vila Adria (kasneje Jadran).

Nekdanji Park-Mallner je sedaj hotel Park, ki je tudi imel lastno jezersko kopališče s 720 kabinami. Nekdanje Mlino postane hotel Starkl. Hotel Petran pa je dobil v bližini za soseda hotel Central. Zgrajeni so bili še hoteli, Union, Zaka, Mon Plaisir (danes Mežakla), Lovec (pri pošti) in Astoria. Poleg tega je bila zgrajena vrsta novih vil; tako so se turistične zmogljivosti neprestano povečevale. Leta 1929 našteva statistika 12 hotelov, 6 pensionov in 6 gostiln, leta 1937 pa že 17 hotelov, 11 pensionov in 5 gostiln, ki oddajajo sobe. Skupno je bilo v njih na razpolago okrog 1700 do 1800 postelj.

Ker je bilo mogoče dobiti sobo tudi v privatnih hišah, lahko sklepamo, da je bila zmogljivost pred drugo svetovno vojno blizu 2700 postelj.⁴²

SEZNAM STANOVANJ PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Št.	Ime vile, hiše	Cesta, ulica	Sobe	Postelje
1.	Adrija	Na Stražo 52	8	10
2.	Ak	Jezerska c. 70	8	14
3.	Alice	Prešernova c. 139	8	12
4.	Ana (Jakše)	Na Stražo 42	5	7
5.	Arsenič	Na Stražo 32	2	4
6.	Ažman	Krekova c. 88	3	5
7.	Baloh	Prešernova 150	4	6
8.	dr. Benedik	Vidovdanska c. 54	4	6
9.	Bellevue	Prešernova c. 115	9	20
10.	Blanca	Prešernova c. 162	1	2
11.	Bledec	Grajska c. 32	2	6
12.	Burja	Kolodvorska c. 81	5	9
13.	Burja (Žvegelj)	Na Stražo 8	11	13
14.	Černe	Prešernova c. 121	2	3
15.	Černe	Pristaniška c. 42	6	10
16.	Čop	Cankarjeva c. 10	4	8
17.	Dalibor	Vidovdanska c. 1	3	6

Št.	Ime vile, hiše	Cesta, ulica	Sobe	Postelje
18.	Darling	Čopova ul. 137	1	2
19.	Dacar	Krekova c. 141	1	2
20.	Dobrota	Na Stražo 63	7	13
21.	Drina	Prešernova c. 132	3	4
22.	Erat	Grajska c. 5	6	12
23.	Ferjan	Cankarjeva c. 6	2	4
24.	Dr. De Gleria	Prešernova c. 123	2	4
25.	Gogala (Por)	Grajska c. 33	2	3
26.	Gorica	Kolodvorska c. 73	8	12
27.	Hribar	Črtomirova ul. 43	8	10
28.	Hribar (Cesar)	Bohinjska c. 62	3	6
29.	Hudovernik	Grajska c. 96	1	2
30.	Ibovnik	Ribenska c. 80	1	2
31.	Ilirija	Vidovdanska c. 5	4	7
32.	Ivana	Bohinjska c. 69	9	16
33.	Dr. Janežič	Prešernova c. 185	4	6
34.	Jemc	Martinova ul. 90	2	4
35.	Julija	Prešernova c. 143	4	7
36.	Kajdiž	Čolnarska c. 13	3	5
37.	Dr. Kavčič	Krekova c. 62	5	7
38.	Kessler	Jezerska c. 83	3	5
39.	Keržar	Na Stražo 3	2	4
40.	Klimek	Ljubljanska c. 39	10	12
41.	Korošec Franc	Črtomirova ul. 49	4	6
42.	Korošec Ivan	Na Griču 7	3	4
43.	Kosmač (I. Marolt)	Želeče 85	2	4
44.	Kupljenik	Savska c. 94	7	14
45.	Lovrin	Grajska c. 26	3	6
46.	Lipa (Fröhlich)	Pod Stražo 51	3	5
47.	Mankoč	Pod Stražo 64	4	5
48.	Mara	Bohinjska c. 44	6	10
49.	Marčan (Savnik)	Grajska c. 5	11	14
50.	Marica	Bohinjska c. 88	7	10
51.	Marija	Čopova ul. 148	3	5
52.	Mandeljc	Čolnarska ul. 81	2	4
53.	Mežan Vinko	Grajska c. 13	3	5
54.	Mihaela	Na Stražo 43	7	14
55.	Mirni dol	Kralj. Marije šet. 66	4	6
56.	Mosche	Kralja Aleks. šet. 77	4	6
57.	Morska zvezda	Pristaniška c. 94	4	6
58.	Mulej	Planinska c. 15	2	3
59.	Mysz	Črtomirova ul. 111	2	2
60.	Nada	Cerkvena ul. 97	23	33
61.	Nelij	Prešernova c. 187	13	26
62.	Olivotti	Kolodvorska c. 68	6	11
63.	Pazler	Grajska c. 75	1	2
64.	Papler	Kolodvorska c. 103	5	7
65.	Piber	Cankarjeva c. 93	3	5
66.	Piber	Pod Stražo 36	4	6
67.	Planinka	Na Stražo 30	7	5
68.	Plemelj	Cerkvena ul. 127	2	3
69.	Plemelj	Prešernova c. 175	5	8
70.	Potočnik (Štof)	Grajska 103	1	2
71.	Potočnik	Triglavska c. 51	4	8
72.	Perun	Prešernova c. 153	5	8
73.	Ravnik	Grajska 94	5	8
74.	Ravnik	Grajska 55	2	3
75.	Rechbach	Pod Stražo 32	2	3
76.	Rihteršič	Pod Stražo 22	6	8
77.	Rožnik	Prešernova 35	2	2
78.	Rus Tomaž	Krekova c. 154	3	5
79.	Rus Ivan	Ljubljanska c. 52	6	12
80.	Rus Fran	Prešernova 177	4	8
81.	Rusalka	Čopova ul. 146	2	4
82.	Radoslava	Cankarjeva c. 151	12	18
83.	Soklič	Krekova ul. 142	3	5
84.	Soklič	Grajska c. 73	6	10
85.	Soča	Martinova ul. 40	2	4
86.	Sodja	Cankarjeva c. 50	6	10
87.	Sartori	Grajska c. 76	3	6
88.	Slivnik	Triglavska c. 54	2	4
89.	Spiller Muys	Prešernova c. 122	2	3
90.	Stol	Cankarjeva c. 118	6	7

Št.	Ime vile, hiše	Cesta, ulica	Sobe	Postelje
91.	Straža	Na Stražo 48	9	14
92.	Sokol	Vidovdanska c. 17	10	13
93.	Soklič Franc	Ljubljanska c. 86	8	14
94.	Stopnikar	Čolnarska c. 58	8	14
95.	Stare Franc	Kr. Aleksandra šet.	22	35
96.	Šumska uprava	Ljubljanska c. 83	3	6
97.	Taučar	Kolodvorska c. 35	2	4
98.	Titania	Čopova ul. 148	6	8
99.	Terezina	Vidovdanska c. 63	6	8
100.	Tönnies	Kr. Aleksandra šet. 25	12	18
101.	Turk	Savska c. 40	7	14
102.	Turšič (Papler)	Čolnarska ul. 6	1	2
103.	Ulčar	Grajska c. 16	1	2
104.	Vera	Črtomirova 159	2	2
105.	Verena	Ljubljanska c. 70	7	10
106.	Vesna	Na Griču 5	6	8
107.	Vida	Za Vrtačo 147	4	8
108.	Vidic	Krekova c. 12	1	2
109.	Vidmar	Krekova c. 173	3	5
110.	Vrtomir	Bohinjska c. 89	2	3
111.	Pinter J.	Čolnarska 26	4	8
112.	Zarja	Prešernova c. 128	3	5
113.	Zelenica	Prešernova c. 144	5	10
114.	Zlato brdo	Čolnarska c. 12	2	3
115.	Zmaga	Vidovdanska 16	1	3
116.	Zupančič	Krekova c. 164	2	3
117.	Zerovec	Vidovdanska c. 3	2	4
118.	Žirovnik	Pristaniška c. 83	7	12
119.	Pomona	Črtomirova ul.	2	2
120.	Rus Peter	Ljubljanska c. 91	6	12

HOTELI, PENZIONI IN GOSTILNE
V SEZONI 1937/38

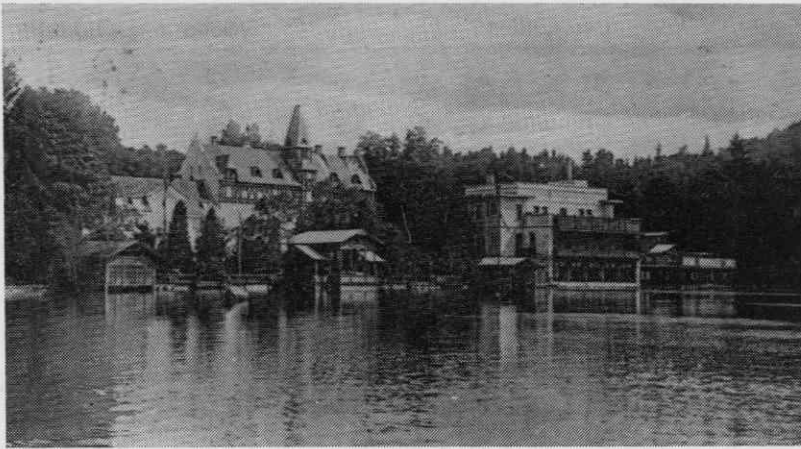
HOTELI	Število postelj
1. Astoria	39
2. Central	42
3. Europa	24
4. Grad	35
5. Jekler, glavna zgradba, depandansa	90
6. Lovec	28
7. Splendid	44
8. Park	300
9. Petran	100
10. Potočnik	30
11. Starkl	28
12. Toplice, Belvedere, Adria	360
13. Triglav	50
14. Troha	40
15. Tourist	18
16. Union	70
17. Zaka	45

PENZIONI	Število postelj
18. Nelly	28
19. Enzian	18
20. Gorenjka	24
21. Hočevar	30
22. Mon Plaisir	70
23. Rikli	100
24. Sevenard	20
25. Sosnovka	18
26. Svoboda	25
27. Vovk — glavna zgradba	35
— depandansa	15
28. Wölfling	30

GOSTILNE

29. Ambrožič-Ažman	20
30. Mangart	3
31. Pri Planincu	10
32. Savica	7
33. Zrimec	—
Hoteli, penzioni in gostilne	1774
Vile in hiše	915
Skupaj:	2689

Bivanje na Bledu je bilo prijetno skozi vse leto, najbolj živahno je bilo v juniju, juliju in avgustu. Kraj je imel vse potrebne turistične naprave; že leta 1914 je dobil vodovod in električno. Ceste in sprehajališča so dokaj dobro oskrbovali, skrbeli so tudi za vrtove in nasade. Poleg hotelov, penzionov in kavarn so poskrbeli za izgradnjo športnih igrišč in družabnih prostorov. Prav tako so bili na razpolago zdravniki, lekarne, turistične pisarne, telefonske zveze, menjalnice, avtobusi, taksiji, kočije in čolni. Razvijali so se razne vrste športi. Športni klub Bled je že leta 1930 štel 115 članov in je imel sekcije za nogomet, tenis, plavanje, veslanje, smučanje, sankanje in konjski šport. Zelo privlačne so bile za tujce razne prireditve. Bled je bil gostitelj mednarodnih šahovskih tekmovanj. Leta 1930 je bilo na Bledu jugoslovansko prvenstvo v veslanju, nato pa še mednarodna regata, ki

Hotel Mallner-Park in Riklijev Zdraviliški dom pred prvo svetovno vojno

je privabila mnogo ljudi od blizu in daleč. Start je bil v Zaki, kjer so zgradili lesen hanger z garderobami, cilj je bil pri Park hotelu, kjer so postavili tribune za gledalce in sodnike.⁴³

Počasi se je pričel uveljavljati tudi zimski turizem, posebno v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno. Vendar so bili prvi koraki v tej smeri precej težki. Mnogi so očitali Zvezi za tujski promet, da preveč podpira razvoj Bohinja, Zveza pa je menila, da je treba najprej en kraj usposobiti za zimski turizem. Nameravali so uvesti kegljanje in drsanje na zamrznjenem jezeru, kar jim je pa v glavnem preprečila vojna. So pa že pred vojno orga-

nizirali sankške tekme, pripravljali so se na graditev žičnice na Mrzli studenec ipd. Tudi v zimskih mesecih je bil obisk kar zadovoljiv. Za meseca januar in februar imamo naslednjo sliko:

1939	1940	1941
gostje nočne	gostje nočne	gostje nočne
123	779	383
2942	442	3995

Posamezni objekti so že imeli centralno kurjavo. Tako za leto 1937/38 navajajo centralno gretje hotela Toplice in Jekler ter penzion Hočevar.⁴⁴ Leta 1932 je Bled sodeloval na zimsko-športni razstavi v Zagrebu. Ugodno je bilo tudi dejstvo, da je po več kot 7-dnevnem bivanju na Bledu veljala za vrnitev brezplačna vozovnica, seveda je bivanje morala potrditi Zdraviliška komisija. Za goste, ki so dopotovali z vlakom do Lesc, je bilo več možnosti: najcenejše prevozno sredstvo je bil avtobus, ki je veljal od železniške postaje Lesce do Bleda 6 din, za prtljago je bilo treba plačati še 3 din, medtem ko je kočija stala 30 din, avtotaksi s štirimi sedeži 50 din, s šestimi sedeži pa 60 din.

Cene so se v glavni sezoni gibale za celodnevni penzion med 50 din (Zaka) in 155 din (Toplice). Za Toplicami najdražja sta bila hotela Park in Jekler, okrog 80 do 100 din. Tudi v penzionih se je cena gibala med 60 in 100 dinarji dnevno, v gostilnah pa med 30 in 65 dinarji.⁴⁵ V juniju in septembru so bile cene precej nižje.

Poseben problem je bil Vintgar, kjer je voda večkrat odnesla mostove in jih je bilo treba prenesto obnavljati in vzdrževati, zato so pričeli ob vstopu pobirati majhno vstopnino. Že od 1911. leta dalje je na Blejski Dobravi obstajalo Olepševalno društvo »Vintgar«, ki je skrbelo za olepšavo kraja, za zaznamovanje poti, gradilo je razne turistične naprave in skrbelo za reklamo.

Bled (Velika am See) Alpenkurort und Badort Jugoslawien

Cene za sezono 1929
Preise für die Saison

Naziv Adresse	Kategorija	Cena za posteljo in dan Preis pro Bett und Tag			Prehrana - Verköstigung			Opombe		
		1. 2. 3.	1. 2. 3.	1. 2. 3.	I. II. I.	II. I. II.	Opombe	Remarques		
Hoteli - Hotels:										
Central	42	10-20	15-25	10	35	55	60	80	10	
Storoga	20	10-20	15-25	10	30	40	50	60	70	10
Zakaj	10	10-20	15-25	10	25	35	40	50	60	10
Lake	32	10-15	10-10	10	30	35	40	50	60	10
Park & Dependance	100	15-20	20-30	10	40	60	70	10	4	15
Patras	120	15-20	20-30	10	40	60	80	10	4	15
Storog	10	10-20	15-25	10	30	40	50	70	10	15
Penzion - Pensione:										
Mon plazar	75	15-20	20-30	10	30	40	50	70	10	15
Metkova	60	15-20	20-30	10	30	40	50	70	10	15
Itali	100	15-20	20-30	10	30	40	50	70	10	15
Bovancard	15	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Srednja	25	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Vintgar	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Gostilne - Gasthöfe:										
Almas	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Grand-Bled	25	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Majers	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Mengert	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Podolnik	25	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Polak	4	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Savina	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10
Zlatna	10	10-15	15-20	10	20	30	40	50	60	10

* Postelja - sode - deloma v priložnih vilih. - Betten - Zimmer - teilweise in priv. Villen.
 ** Prehrana (dva) 0 v popoldnevno jutro. - Verköstigung (dwa) 0 bei mitt. Nachmittagsessen.

Cene za sezono 1929

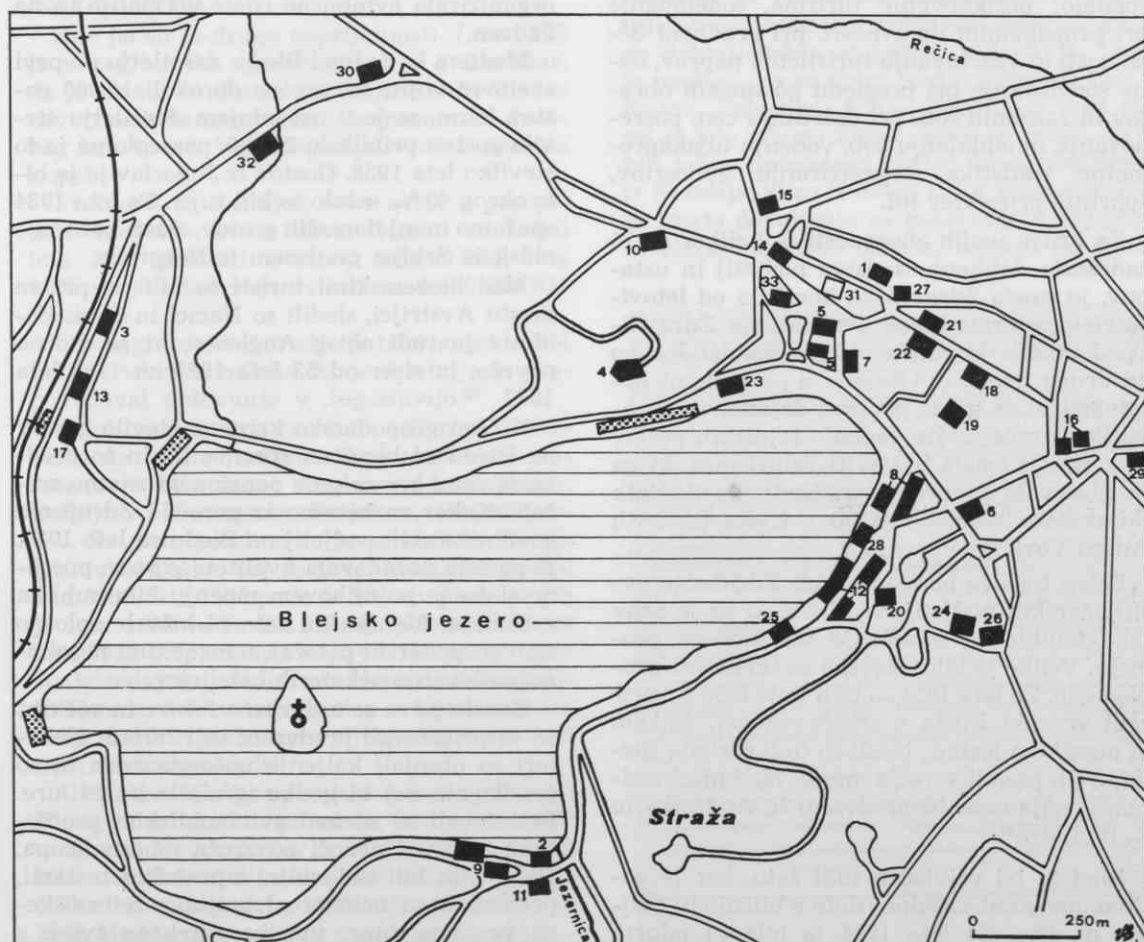
Že pred prvo svetovno vojno pa tudi med obema vojnama je delovalo Prometno in olepševalno društvo »Zarja« s sedežem na Rečici, ki je imelo v svojih pravilih navedene naslednje naloge:

1. skrb za splošno olepšavo kraja, 2. izdajanje brošur, zemljevidov, razglednic, prirejanje izletov, predavanj, razstav, koncertov, plesov, veselic, vse to z namenom širjenja turistične propagande in pridobivanja gmotnih sredstev, 3. vzdrževanje komunikacij, markacij ipd. 4. skrb za ugodne železniške, poštne in avtomobilske zveze, 5. skrb za nasade, igrišča in 6. vzdrževanje stikov z drugimi podobnimi društvi. Društvene posle je vodil odbor, ki je bil sestavljen iz načelnika in šestih odbornikov. Društvo je imelo okrog 40 članov.⁴⁶ Že leta 1925 so bila potrjena tudi Pravila obnovljenega Društva za povzdigo tujskega prometa na Bledu. To društvo je vodil odbor, ki so ga sestavljali predsednik, 14 odbornikov in vsakokratni župan občine Bled oz. njegov na-

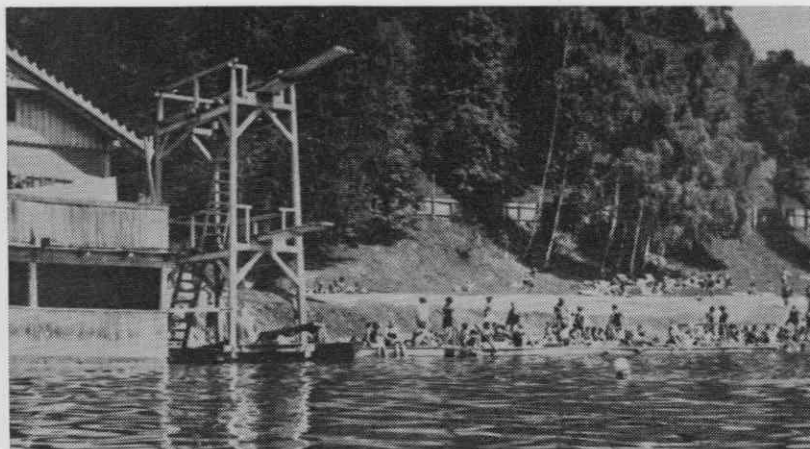
mestnik, poleg tega so bili predvideni še trije namestniki za primer, če bi kak odbornik odpadel. Vsako leto meseca septembra je bila glavna skupščina. Predsednik društva je predstavljal društvo na zunaj in pri oblasteh, skliceval in vodil je seje itd. Člani društva so bili dolžni plačevati letni prispevek v višini 4–20 dinarjev. Leta 1925 je bil predsednik Jemc.

Ves čas je obstajala in bila zelo aktivna Zdraviliška komisija na Bledu, ki so jo sestavljali:

1. predsednik občine, ki je bil tudi predsednik te komisije in dva zastopnika občinske uprave,
2. trije zastopniki Združenja gostinskih podjetij, eden od teh je bil podpredsednik Zdraviliške komisije,
3. en predstavnik Združenja avtotaksijev in izvoščkov na Bledu,
4. en predstavnik Društva hišnih posestnikov,

Načrt hotelov, pensionov in gostiln leta 1937/38: 1 Astoria, 2 Central, 3 Europa, 4 Grad, 5 Jekler (glavna zgradba in depandansa), 6 Lovec, 7 Olympic (Splendid), 8 Park, 9 Petran, 10 Potočnik, 11 Starkl, 12 Toplice, 13 Triglav, 14 Troha, 15 Tourist, 16 Union, 17 Zaka, 18 Nelly, 19 Enzian, 20 Gorenjka, 21 Hočevar, 22 Mon Plaisir, 23 Rikli, 24 Senenard, 25 Sosnovka, 26 Svoboda, 27 Vovk, 28 Wölfling, 29 Ambrožič-Ažman, 30 Mangart, 31 Pri Planincu, 32 Savica, 33 Zrimec

Kopalnišče pri Park hotelu med obema vojnama

5. zdravnik,
6. zastopnik letoviških gostov (za določen čas).

Mandat tega odbora je trajal tri leta. V področje delovanja Zdraviliške komisije je spadalo: pospeševanje turizma, sodelovanje pri propagandni dejavnosti, pri gradbeni dejavnosti in vzdrževanju turističnih naprav, dalje sodelovanje pri pregledu gostinskih obratov in zasebnih sob, pri določanju cen, posredovanju in oddajanju sob, vodenju tujskoprometne statistike, organiziranju koncertov, športnih prireditev itd.

Za kritje svojih obveznosti in kolikor ne bi zadoščala dobljena sredstva podjetij in ustanov, je smela Zdraviliška komisija od letoviščarjev pobirati takse. Premoženje Zdraviliške komisije je vodila občina, vendar ločeno od druge imovine. Obenem z občinskimi dajatvami so se smele pobirati dajatve za Zdraviliško komisijo. Za vodenje tajniških poslov je komisija smela nastaviti uslužbenca, ki ga je plačevala iz svojih sredstev. Predsednik Zdraviliške komisije je bil v tridesetih letih Anton Vovk.⁴⁸

Poleg tega je obstajalo tudi Združenje gostilničarskih podjetij na Bledu, ki se je prav tako trudilo za povečanje turističnega prometa. Veliko je bilo storjeno za turistično propagando. Že leta 1924 so izšli trije lepo ilustrirani vodniki Bleda v srbohrvaškem, češkem in nemškem jeziku; izdali so tudi plakate Bleda in jih poslali v večja mesta. Med pisci vodnikov velja omeniti predvsem R. Andrejko in R. Badjuro.⁴⁹

Bled je bil privlačen tudi zato, ker je gostom omogočal številne izlete v bližnjo in daljnjo okolico. Že leta 1924 je bila tu odprta podružnica ljubljanskega »Tourist Officea« z nalogo dajati vse potrebne informacije domačim in tujim gostom pa tudi organizirati izlete.

Iz ohranjenega arhivskega gradiva je razvidno, da je izlete organizirala tudi Jugoslovansko-češkoslovaška liga na Bledu.

Dobro je bil razvit avtobusni promet s Koroško, od koder je dnevno prihajalo na Bled veliko ljudi. Preko Bleda sta Dunaj in Praga organizirala avtobusne izlete v Opatijo in na Jadran.

Medtem ko je imel Bled v desetletju po prvi svetovni vojni povprečno do okoli 10.000 gostov letno, se je v naslednjem desetletju število gostov približalo 20.000, preseglo pa je to številko leta 1938. Gostov iz Jugoslavije je bilo okrog 40 %, ostalo so bili tujci. Po letu 1934 opažamo manj domačih gostov, zlasti nazaduje obisk iz Srbije, predvsem iz Beograda.

Med inozemskimi turisti so bili na prvem mestu Avstrijci, sledili so Nemci in Čehi. Zanimiv je tudi obisk Angležev, ki se močno poveča, in sicer od 53 leta 1925 na 1463 leta 1937.

V času gospodarske krize se število gostov na Bledu ni bistveno spremenilo in to predvsem zato, ker so cene penzionom znatno znižali. Kakor razberemo iz poročila Združenja gostilničarskih podjetij na Bledu za leto 1934, je pa zelo nazadovala kvaliteta gostov, posebno slaba je po njihovem mnenju bila publika z Dunaja. Menijo, da zato ni kriv le splošno slab gospodarski položaj, temveč tudi nesolidno poslovanje nekaterih hotelirjev.

Kazale pa so se tudi razne težave in večkrat so se pritoževali predvsem tuji turisti. Nekateri so obsojali kaljenje nočnega miru in so predlagali, naj bi godbe igrale le do 24. ure. Pritoževali so se nad avtomobilskim prometom, ki zlasti ponoči povzroča mnogo hrupa. Dalje niso bili zadovoljni s prašnimi cestami, predlagali so nekatere boljše železniškega prometa (npr. uvedba direktne zveze s Sušakom, izboljšanje zveze med Ljubljano in Budimpešto).

Javljale so se težave v zvezi s preskrbo sadja in zelenjave. Tako je na seji odbora bano-

OBISK BLEDA V LETIH 1925 DO 1939

Država	1925	1927	1929	1931	1933	1935	1937	1938	1939
Jugoslavija	4.381	5.584	6.460	6.242	7.210	7.189	5.607	6.347	5.934
Druge balkanske države	13	17	101	75	66	156	240	193	62
Anglija	53	54	81	155	159	457	1.463	1.121	277
Avstrija	438	2.877	2.519	2.632	2.975	1.369	969	35	
Češka	882	1.526	1.974	2.456	3.695	3.293	1.507	964	201
Francija	28	11	41	57	139	324	448	240	
Italija	238	244	201	270	303	464	345	652	394
Madžarska	37	266	776	514	702	332	749	1.584	632
Nemčija	76	1.184	4.520	2.540	1.320	1.948	5.188	11.961	16.078
Nordijske države	11	49	36	100	83	110	82	49	
Poljska	8	33	85	136	79	257	156	74	
Švica	4				75	111	39	62	
Ostale države	21	137	202	248	353	727	1.193	1.156	767
Skupaj	6.190	11.982	16.996	15.425	17.159	16.737	17.986	24.438	24.345
Nočnine			237.944	179.682	161.507	164.978	132.429	184.637	185.612

vinškega turističnega sveta 22. maja 1939 Anton Vovk tožil, da domača produkcija ne zadošča, zato so vezani na uvoz z juga države ali iz Italije. Vendar pa prihaja slabo pakirano blago, iz Italije pa tudi tako drago, da so npr. breskve po 25 din za kg, kar je 100 % dražje kot v Ljubljani.

Bile pa so še druge neprijetnosti. Leta 1935 je na seji banske uprave opozarjal J. Lavtižar, da je zaradi konkurza hotelirja Kende Bled v nevarnosti, da se ga polastijo inozemske družbe, ker so se baje pojavljali resni nemški kupci.

Problemi so nastajali še v zvezi s predpisano mesečno kvoto deviz. Nemci so smeli leta 1937 prinesiti s seboj 400.000 RM, leta 1938 so jim to vsoto zvišali na 1.400.000 RM mesečno.

Glede gostov iz Avstrije je bilo po letu 1934 čutili posledice odloka, ki je Avstrijcem prepovedoval potovanje v Jugoslavijo.⁵⁰

Sploh so politične razmere v Evropi močno odsevale tudi v turizmu. Tem razmeram primerno je bilo manj Angležev, Američanov, Belgijcev, Francozov, Poljakov, Skandinavcev. Še prav posebno se je zmanjšalo število gostov iz Češke, saj so prej dosegali številko nad 3000, leta 1938 pa le še 964, medtem ko jih je leta 1939 le še 201. Velik porast Nemcev leta 1938 pripisujemo dejstvu, da je bila Avstrija tedaj že priključena Nemčiji (v statistiki Nemcev in Avstrijcev niso več ločevali), na večji dotok Nemcev pa vplivajo verjetno tudi novi devizni predpisi.

Udeležba Madžarov v turističnem prometu Bleda se je izredno povečala, kar je pripisati velikemu številu Židov iz te države, ki so jim bila nemška, italijanska, avstrijska in celo češka letovišča zaprta. 1938 kaže statistika kar 1548 Madžarov in skoraj v celoti gre za Žide.

Ker pa tudi jugoslovanske oblasti niso bile naklonjene židovskim gostom in so jim jugoslovanski konzulati odklanjali potne liste, so o tem razpravljali na seji banovinskega turističnega sveta dravske banovine februarja 1939. Tedaj je predsednik Zdraviliške komisije Bled Anton Vovk poudaril, da je minist-

stvo v težnji, da prepreči nezaželjeni dotok in eventualno naselitev Židov iz držav s protisemitskimi ukrepi, pričelo odrekati tudi dovoljenja za turistična potovanja in celo za tranzit pripadnikom židovske vere ne glede na državljanstvo in namen potovanja. Dalje je naglasil, da so dobri gostje prihajali tudi iz Egipta, Palestine, Sirije, Turčije in med njimi je bilo mnogo Židov. Vovk je menil, da bi bili lahko dobrodošli gostje tisoči izseljenec iz Nemčije, ki so si delno rešili premoženje in že imajo dovoljenje za potovanje v Palestino in razne ameriške države, morajo pa čakati

S P I S A K	
diplomata in drugih vidnejših ličnosti nastanjenih na Bledu.	
1.	Chambell sir Ronald, angleški posl. na nam. dvoru u Beogradu, vila "Ak"
2.	Garran Ichna Peter, sekretar engl. poslan. u Beogradu, hotel "Toplice"
3.	Douglas Keane, delegat angleške mednarodne podunavske komisije
4.	Houpeurt H. članjenik delegata Francije, mednar. podunavske kom.
5.	Baule Alerie, generalni sekret. mednar. podunavske kom.
6.	Morand Paul, delegat Francije, mednarodne podunavske komisije
7.	Suzacoe Jasme, sekretar mednarodne podunavske komisije
8.	Landucci Publico, delegat Italije, mednarodne podunavske komisije
9.	Almeri Francesco, pomočnik delegata Italije, mednarodne podunavske komisije hotel "Toplice"
10.	Alfred Dietrich de Scharfela, izredni poslanik in opomočeni minister delegat Madžarske, mednarodne podunavske komisije, hotel "Toplice"
11.	Dr. Leszlo Kvaassy, svetjenik madžarskega poslanstva in film mednarodne podunavske komisije, hotel "Toplice"
12.	Kun Leszlo, teh. svetovalec mednarodne podunavske komisije, med. drs. Toplice
13.	Contessco Constantiu, Rumunski ministar delegat mednarodne podunavske kom. hotel "Toplice" na razplogom.
14.	Alalocci Ivan, Rumunski delegat mednarodne podunavske komisije, av. razplogom hotel "Toplice"
15.	Ing. Lesaroff Georg, opmočeni minister, Sugeraki delegat mednarodne podunavske komisije, hotel "Toplice"
16.	Simid Velisar, delegat Jugoslavije, mednarodne podunavske komisije, Toplice
17.	Konstantinovic N. delegat Jugoslavije, mednarodne podunavske komisije
18.	Ignjatovic Radivoj, pomočni delegat mednarodne podunavske komisije
Bled, dne 22. junija 1939	

Spisek diplomatov in drugih vidnih osebnosti leta 1939 na Bledu

cele mesece na vrstni red. Zanje bi bilo veliko ceneje, če bi mogli bivati ta čas v Jugoslaviji in ne v veliko dražji Švici ali Italiji. Če se že odklanja izdajanje vizumov v res sumljivih primerih, naj bi ne odklanjali turistov. Vovkov predlog je bil sprejet.⁵¹

Kljub temu je aprila 1939 Olepševalno društvo »Zarja« poslalo banski upravi pritožbo zaradi že omenjene državne odredbe o odklanjanju Židov. Banska uprava jim že 7. aprila 1939 odgovarja, da so se zaradi tega ukrepa pritožila tudi druga letovišča, obveščajo jih, da je o tem vprašanju že razpravljal banovinski turistični svet 6. 2. 1939, banska uprava pa je predlagala ministrstvu za trgovino in industrijo, naj omilijo veljavne odredbe glede izdaje viz inozemskim Židom.⁵²

Vsekakor pa so se po 1. septembru 1939, ko se je pričela druga svetovna vojna, v katero Jugoslavija sicer še ni bila vključena, že pokazale velike spremembe. Na novembrski seji poslovnega odbora banovinskega turističnega sveta leta 1939 je predsednik Zdraviliške komisije Vovk opozoril, da slabo kaže za bodočnost Bleda, kajti na inozemce, ki so sicer sestavljali okrog 75 % gostov, ni več mogoče računati, tudi na Nemce ne. Edino rešitev vidi v dvigu domačih gostov.⁵³ Njegove napovedi so se izkazale kot upravičene v letu 1940, nato je vojna prekinila in spet zavrla dotlej uspešna turistična prizadevanja.

OPOMBE

1. B. Hacquet: *Oryctographia carniolica*, Leipzig I/1778—IV/1789, T. 3, str. 4. — 2. J. W. Valvasor: *Die Ehre des Herzogthums Krain*. Nürnberg 1689, I. knj., IV. pogl., str. 604. — 3. ZALJ, arhiv v Radovljici. — 4. Valvasor, prav tam, II. knj., XIV. pogl., str. 149. — 5. B. Reisp: *Blejski grad*. Maribor 1983, str. 4 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 122). — 6. L. Germonik: *Curort Veldes*. Wien 1878, str. 37, 43. Tudi P. Borisov: *Stodvajset let od ustanovitve naravnega zdravilnega zavoda na Bledu*. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, Ljubljana 1975, zv. 3, str. 162. — 7. Olga Janša: *Zgodovina turizma na Slovenskem*. Turistični vestnik 1968, št. 1, str. 29. — 8. L. Germonik, prav tam, str. 36, 43. — 9. *Novice* 1850., str. 184, podpisan dr. B. — 10. *Novice* 1852, str. 244. — 11. *Novice* 1851, str. 175. — 12. O. Janša, prav tam, str. 29. — 13. P. Borisov: *Zdravilišča in kopališča na nekdanjem Kranjskem*. Kronika XVI, 1968, str. 53—57. Isti: *Stodvajset let od ustanovitve naravnega zdravilnega zavoda na Bledu*. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, Ljubljana 1975, zv. 3, str. 159—173. — 14. A. Schweiger-Lerchenfeld: *Veldes, eine Idylle aus den Julischen Alpen*. Wien, Pest, Leipzig 1889, str. 102. — 15. V. Bohinec: A. Rikli in njegov Bled. Turistični vestnik 1953, str. 12. — 16. A. Rikli: *Anruf an die kranke Menschheit an Körper und Geist*, 1857. Isti: *Wegweiser*

zu den Umgebunge des Kurortes Veldes, 1862. Isti: *Cur- und Hausordnung der Naturheilstalt Mallnerbrunn am Veldeser See*, Oberkrain, 1886. Isti: *Die Grundlagen der Naturheilkunde*, 1890. Isti: *Es werde Licht und es wird Licht*, 1894. Isti: *Rikli's Bette- und Theil-Dampfbäder*, 1889. Isti: *Prospekt der Naturheilstalt »Mallnerbrunn« bei Veldes in Oberkrain*. — 17. A. Schweiger-Lerchenfeld, prav tam, str. 101. — 18. P. Borisov: *Stodvajset let...*, str. 170. L. Germonik, prav tam, str. 48—52. — 19. P. Borisov: *Stodvajset let...*, str. 171. — 20. A. Rikli: *Cur- und Hausordnung der Naturheilstalt Mallnerbrunn am Veldeser See*, Oberkrain. Laibach 1886, str. 3—23. — 21. A. Rikli: *Cur- und Hausordnung...*, str. 19. — 22. P. Borisov: *Stodvajset let...*, str. 171. — 23. F. X. Šalda: *Tižava samota*. Praga, 1970. Pismo z dne 28. 6. 1913. O tem piše Božidar Borko v *Delu* 21. 3. 1970 pod naslovom *Med rikljanci*. — 24. O. Janša, prav tam, št. 2, str. 77. — 25. *Veldes am See*, Ljubljana 1911, str. 19, v Arhivu Turističnega društva Bled. — 26. L. Germonik, prav tam, str. 114—115. — 27. Baedeker: *Südbaiern, Tirol und Salzburg, Steiermark, Kärnten, Krain und Künstenland*. Handbuch für Reisende. Leipzig 1876, str. 352. — 28. P. Radics: *Führer für Bad Veldes*. Laibach 1879, str. 21. — 29. A. Schweiger-Lerchenfeld, prav tam, str. 92—94. — 30. P. Radics: *Führer durch Krain*. Laibach 1885, reklama. — 31. P. Radics: *Führer durch Krain*, str. 60—61. — 32. Vila Pongratz je Dom SGP, Slovenija ceste — Tehnika, vilo Mayer (Savica) pri Golfu je imel Viator (porušena 1983), vila Zora je sedaj Zavod za turizem, vila Muhr je pogorela pred vojno, stala je blizu Prešernovega spomenika. — 33. Arhiv na gradu, letak datiran z 10. sept. 1891. — 34. R. Andrejka: *Tujski promet v Sloveniji, njega razvoj in organizacija*. Ljubljana 1926, navaja za leto 1911 7988 gostov. Statistika, ki sem jo dobila v Arhivu SR Slovenije je nekoliko nižja. — 35. O. Janša, prav tam, št. 2, str. 78. — 36. R. Murnik: *Na Bledu*. Ljubljana 1923, 181 str. — 37. Bled. Fotovodiči »Jugoslavija«. Beograd 1965, str. 10. — 38. R. Andrejka: *Tujski promet*, str. 28. — 39. R. Andrejka, prav tam, str. 30. — 40. Arhiv SR Slovenije (dalje AS), TOI, fasc. 288 (Tujski promet). — 41. R. Andrejka, prav tam, str. 34. — 42. Arhiv Turističnega društva Bled. — 43. Štiridesetletnica veslanja na Bledu. Bled 1971, str. 10—13. — 44. AS, TOI, Tujski promet, fas.c 288/3. — 45. Cjenik za godinu 1937/38 (NUK). — 46. AS, Pravila prometnega in olepševalnega društva »Zarja« na Bledu II, št. 8788. — 47. AS, Pravila društva za povzdigo tujskega prometa na Bledu (1925), št. 8841. — 48. AS, TOI, fasc. 288/3. — 49. R. Andrejka: *Bled*, Ljubljana 1929, isti: *Bled pokraj jezera*, Ljubljana 1929, preveden tudi v nemščino in češčino. R. Badjura: *Blejski izleti*, Ljubljana 1935, prav tako prevedeno v nemščino in češčino. — 50. AS, TOI, fasc. 288/3. — 51. AS, Stenografski zapisnik 3. rednega zasedanja banovinskega turističnega sveta dravske banovine v Ljubljani dne 6. 2. 1939. — 52. AS, Ban. a. VIII. odd., leto 1939, št. 2754 in 3228. — 53. AS, TOI, fasc. 288/3.